

DIN ISTORICUL CERCETĂRILOR NUMISMATICE ÎN BANAT (până în anul 1918)

Dana Antoaneta Bălănescu

Ocupația turcească a Banatului a împiedicat, în mare măsură, pătrunderea ideilor umaniste ale Renașterii italiene și germane, idei care, prin strădania cărturarilor din secolele XVI - XVII au dat atenția cuvenită vestigiilor istorice și numismatice ale lumii antice¹. Așa se explică de ce, abia după ocuparea provinciei de către Habsburgi, apar primele preocupări despre istoria îndepărtată a Banatului. Astfel, primul numismat din Banat poate fi considerat *Nicolae Stoica de Hațeg* (1751 - 1833)². Cronicarul bănățean a încercat să salveze de la pieire monumente istorice, statui, inscripții de monede, pe care le-a achiziționat sau le-a colectat din săpăturile efectuate în zona Mehadia - Băile Herculane. De asemenea, Stoica de Hațeg a redactat în cursul anului 1831 un catalog al propriei sale colecții numismatice, catalog cuprinzând 117 tipuri monetare și pe care l-a trimis mitropolitului din Carlovăț³.

În anul 1813, cronicarul donează muzeului din Pesta 24 monede romane și grecești. Mai mult decât atât, el a depășit simpla pasiune de colecționar, integrată în spiritul vremii respective de a întemeia un „*Wunderkabinet*”, deoarece în scrierile sale (*Cronica Banatului și Cronica Mehadiiei*), a apelat deseori la argumente de ordin numismatic. Pe de altă parte, Stoica de Hațeg a participat la săpături arheologice în localitățile: Svinița, Plugova, Petnic⁴ și, de asemenea, și-a transformat casa într-un adevărat muzeu. De aceea, cronicarul bănățean a fost un deschizător de drumuri în cercetarea științelor auxiliare ale istoriei și în domeniul muzeologiei românești⁵.

¹ Cf. L. Kakucs, în *Banatica*, 4, 1977, p.471

² D. Mioc, *Studiu introductiv la Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului*, Timișoara, 1981, p.14; Despre preocupările numismatice ale cronicarului bănățean: Dana Bălănescu, în *Banatica*, 12/II, 1993, p.215; Idem, în *BSNR*, 86-87, nr. 140-141, 1996, p. 333-340; Idem, *Moneda în Banatul antic-Piese romane republicane și imperiale (sec. I î.d.Ch.-I d.Ch.)*, Ed. Modus, Reșița, 1999, p. 15-16; Idem, în *Reflex*, 1, 2001, p.13-15

³ D. Mioc, *op.cit.*, p.13, nota 27; Manuscrisul catalogului se află la Mitropolia din Sremski - Mitrovica (Iugoslavia) și a fost publicat de D. Mioc, C. Feneșan, *Nicolae Stoica de Hațeg. Scrieri*, Ed. Facla, Timișoara, 1981, p.175 - 194. Comentariul colecției sale este cuprins în articolul nostru: *Izvoarele numismatice în opera cronicarului Nicolae Stoica de Hațeg (I)*, în *BSNR*, 86-87, nr. 140-141, 1996, p. 333-340

⁴ L. Kakucs, *op.cit.*, p. 473; I. Uzum, în *Banatica*, 10, 1990, p.440 - 441

⁵ D. Bălănescu, în *Banatica*, 12/II, 1993, p. 213 - 214, nota 85

Un alt cârturar original din Banat, contemporan cu Stoica de Hațeg, a fost *Damaschin Bojincă* (1802 - 1869), jurist și profesor la Academia Mihăileană din Iași, care în cartea sa, publicată la Buda (1832) *Anticele romanilor acum întâia oară românești scrise* prezintă considerații asupra monedelor romane, specificând exemplarele descoperite la Mehadia⁶.

Un moment important în cercetarea arheologică și numismatică a Banatului l-a constituit activitatea *Comisiei pentru salvarea și conservarea monumentelor istorice din Banat*, care activa pe lângă *Comisia Centrală din Viena*⁷. De fapt, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se puneă tot mai des problema înființării unei instituții specializate pentru coordonarea activității istorice din Banat. În urma acțiunilor susținute de personalități marcante ale vieții publice și științifice din Banat, precum: prefectul de Timișoara, *Zsigmond (Sigismund) Ormós*, *Atanasie Raț*, *Anton Marx*⁸, la Timișoara s-a constituit *Societatea de Istorie și Arheologie - SIA* (în 28 iulie 1872), devenită în 1884/1885, *Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie*, prin contopirea cu *Asociația Muzeală* (1882), având 172 membri, iar ca principal fondator și susținător financiar pe *S. Ormos*⁹. În primul deceniu de activitate, reprezentat prin acțiuni de salvare a monumentelor istorice și acumulări de experiență, se detașează inițiativa lui *Despinitz P.* și *Gh. Ardelean* de a se alcătui evidente ale numismaților amatori și de a li se publica colecțiile¹⁰. În același domeniu numismatic, se remarcă în perioada imediat următoare, *Istvan (Ștefan) Berkeszi*¹¹, secretarul Societății și *Bodog (Felix) Milleker* (custodele muzeului din Vrsac)¹². Se cuvine să remarcăm că membrii acestei asociații au efectuat săpături arheologice în importante centre romane și medievale: Berzovia, Satu Mare, Cenad, Vatina, Periam¹³, rezultatele unor cercetări putând servi la

⁶ A. H. Golimas, C. C. Gheorghe, *Bibliografia numismatică românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.28, nota 85

⁷ L. Kakucs, *op. cit.*, p.473

⁸ *Ibidem*; Fl. Medeț, în *AnB*, SN, 2, 1993, pp.352 – 354; Fl. Medeț, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului, File de cronică*, I, 1872-1918, Ed. Mirton, Timișoara, 1997, p. 13

⁹ Fl. Medeț, în *AnB*, SN, Istorie, II, 1992; A.Bejan, E.Pataki, în *Banatica*, 13/1, 1995, p. 277-290; N. Toma, în *AnB*, SN, Istorie, IV/2, 1997, pp. 217-227

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ I. Berkeszi, în *TRÉT*, 21, 1905, 1 - 2, pp.98 - 118; Idem, în *TRÉT*, 22, 1906, 1 - 2, pp. 66 - 75; Idem, în *TRÉT*, 23, 1907, 1-2, pp. 1-49; Idem, în *TRÉT*, 24, 1908, 1 - 2, pp.139 - 143; Idem, în *TRÉT*, 25, 1909, p.169

¹² B.Milleker, în *TRÉT*, 1882, 47 sq; Idem, în *TRÉT*, 1883, p.151; Idem, în *TRÉT*, 9, 1883, p.152; Idem, în *TRÉT*, 5, 1899, 72 sqq. 141 (despre Vărădia); Idem, în *TRÉT*, 8, 4, 1891, pp. 1 - 71; Idem, în *TRÉT*, 10, 1894, 1, pp.1 - 46; Idem, în *TRÉT*, 16, 1900, 1-4, p.1-20, precum și lucrările: *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből* (Descoperiri monetare ale Ungariei de Sud înainte de stabilirea ungarilor), Timișoara, I, 1897, II, 1898.

¹³ L. Kakucs, *op.cit.*, p. 475 – 476; Despre relațiile lui Ormós cu intelectualii vremii, vezi și Elena Miklosik, în *AnB*, SN, Istorie, IV/2, 1996, pp. 207-217

coroborarea datelor arheologice cu cele numismatice (de pildă, tezaurul de la Secusigiu din hotarul comunei Satu Mare).

Activitatea cea mai prodigioasă pe plan numismatic se datorează, însă, lui Sigismund Ormós (1813 – 1894, pe care D.A.Sturdza l-a numit „*grosser Freund der Archaeologie und Spezialist der Numismatik*”¹⁴). De altminteri, cărturarul muntean a achiziționat, din însărcinarea Prezidiului Academiei Române, multe monede valoroase de la colecționarul timișorean, structura colecției acestuia fiind deseori menționată în presa și studiile vremii¹⁵. Pe de altă parte, fondul numismatic al Muzeului Banatului se întemeiază, în cea mai mare măsură, pe donația testamentară a omului de cultură Ormos¹⁶, care în «*calitatea sa de Mecena a acceptat să-și transforme colecțiile particulare într-o colecție publică*»¹⁷.

În continuare, vom încerca să evidențiem, principalele preocupări ale Societății Muzeale de Istorie și Arheologie (SMIA) în domeniul numismatic. În spiritul vremii, o atenție însemnată a fost acordată, firește, descoperirilor monetare. Dar dincolo de aceste semnalări, cuprinse, de altminteri în diferite repertorii¹⁸, se cuvine să remarcăm intențiile, deseori reușite, de valorificare expozițională și editorială a acestora.

Astfel, colecțiile numismatice, întemeiate prin donații ori achiziții, și-au avut locul cuvenit, alături de cele arheologice și de bibliotecă. La deschiderea oficială, a primului spațiu muzeal primit de SIA în Casa Wellauer (24 mai 1877), fondul numismatic era prelucrat științific și expus în vitrine speciale (dulapuri cu oglinzi)¹⁹. În anul 1880, s-a deschis și expoziția de arheologie și numismatică, având un sistem modern de catalogare a exponatelor²⁰, deziderat subliniat încă în primul număr al primei publicații științifice a SIA (1872)²¹: *Buletin Istoric și Arheologic (Történelmi és Régészeti Értesítő)*.

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor a marcat apariția în Banat a unor lucrări istorice și arheologice, de însemnătate, avându-i ca autori pe : L. Bohm, Milleker B., T. Ortway, I. Berkeszi²², lucrări care cuprindeau în paginile lor și

¹⁴ În traducere: mare prieten al arheologiei și specialist în numismatică, (cf. A.Bejan, E. Pataki, *op. cit.*, nota 18); Fl. Medeleț, Nicoleta Toma, *op. cit.*, p. 24, nota 97 (care menționează călătoria de studii a lui Ormos din 22-25 august 1879, în timpul căreia s-a întâlnit cu personalități de seamă ale culturii românești)

¹⁵ *TRÉT*, s.n., 12, 1896, I, p. 456 - 457; *TRÉT*, 4, p. 104 - 117

¹⁶ Fl. Medeleț, în *AnB*, SN, Arheologie-Istorie, III, 1994, p.241

¹⁷ Fl. Medeleț, Nicoleta Toma, *op. cit.*, p. 12

¹⁸ Vezi și Fl. Medeleț în *AnB*, SN, Arheologie-Istorie, III, 1994, p. 240; Dana Bălănescu, *Moneda în Banatul antic*, pp.13-17

¹⁹ Fl. Medeleț, Nicoleta Toma, *op.cit.*, pp. 22-23

²⁰ *Ibidem*, p. 25, nota 109

²¹ *Ibidem*, p. 17

²² *Ibidem*, p. 27

considerații numismatice. István Berkeszi (1853 - 1922) era, deja în 1892, secretar al SMIA, și se preocupa, încă la începutul carierei sale, de structurarea fondului arhivistic pe mari teme precum și de publicarea unui catalog al acesteia²³. Totodată, tânărul secretar, a avut ca inițiativă, achiziționarea unui fond documentar «Banatica» (referitor, evident, la Banat)²⁴.

În anul 1901, Berkeszi este instalat ca secretar-șef și custode al muzeului, și declanșează campania publică pentru un nou edificiu al muzeului în Timișoara.²⁵

Pentru istoria Muzeului Banatului, un moment deosebit a fost prima expoziție numismatică, din vara anului 1904, organizată de Berkeszi. Cele trei vitrine etalau monede romane referitoare la cucerirea Daciei, apoi monede bătute la Viminacium și în Dacia, medalii referitoare la istoria Banatului și Timișoarei, numismatul timișorean proiectând alte trei vitrine care să conțină monede barbare, grecești, romane, tezaure, cu precizarea locului de descoperire²⁶.

Anul următor, 1905, a marcat alte două evenimente pe acest plan : încheierea inventarierii medaliilor, monedelor maghiare, decorațiilor, și organizarea unei expoziții cu 27 de tezaure, însumând 5200 piese, etalarea lor fiind însoțită de un text explicativ²⁷. Între direcțiile strategice considerate de Berkeszi s-a numărat : necesitatea adunării tezaurelor monetare, atragerea de colaboratori specialiști (de pildă: Bleyer Izso)²⁸.

Importantul repertoriu de descoperiri monetare din Banat, redactat de Berkeszi : *Délmagyarország éremleletei*²⁹, a fost însoțit, în același an 1907 de alte studii ale acestuia privind medaliile Timișoarei, bancnotele imprimate în același oraș în anul 1849, precum și colecția de bancnote ale MB³⁰.

În anul 1913, colecția numismatică a MB cuprindea 30.181 piese³¹, iar în 1916, un număr de 30.266 exemplare³².

La capătul acestor câtorva rânduri, se cuvine să subliniem că, alături de demersurile din alte domenii (arheologie, istorie, artă, etnografie, științe naturale), cercetarea numismatică din secolul al XIX-lea și începutul veacului următor, a marcat începutul muzeologiei moderne, depășindu-se stadiul de colecții și curiozități. Rolul covârșitor al personalităților pomenite, care au știut să perceapă fenomenul istoric specific epocii, a imprimat jaloane de evoluție, viabile și în zilele noastre.

²⁴ *Ibidem*, p. 53

²⁵ *Ibidem*, p. 67

²⁶ *Ibidem*, p. 77, nota 665

²⁷ *Ibidem*, p. 78, nota 674

²⁸ *Ibidem*, pp. 82-83

²⁹ *TRÉT*, SN, XIII/1-2, 1907, pp. 1-49, publicat și separat

³⁰ Fl. Medeș, Nicoleta Toma, *op. cit.*, p. 86, notele 748-749

³¹ *Ibidem*, p. 99, nota 892

³² *Ibidem*, p. 104

DE L'HISTOIRE DE RECHERCHES NUMISMATIQUES DE BANAT (jusqu'à l'année 1918)

Resumée

L'occupation otomane du Banat a empêché la pénétration des idées umanistes de la Renaissance Italienne et Allemande, des idées dont la labeur des érudits de XVI-XVII-èmes siècles ont donné l'attention pour les vestiges historiques et numismatiques du monde antique. Ainsi, après la conquis Habsburgique de la province, on apparu les premières préoccupations concernant l'histoire ancienne du Banat.

Le premier numismat peut être considéré Nicolae Stoica de Hateg (1751-1833), qui a redacté aussi un catalogue de sa propre collection et, même. dans ses oevreues il a appellé souvant aux arguments numsimatiques.

Un autre savant de Banat, contemporain avec Stoica de Hațeg a été Damaschin Bojincă (1802-1869). jurist et proffesseur a l'Academie de lassy, qui dans son livre: «*Anticele romanilor acum întia oară românești scrise*» présente des considerations sur les monnaies romaines, en mentionnnant les pieces découvertes à Mehadia.

Un moment important dans la recherche archéologique et numismatique du Banat a été l'activité de la Commission pour la Sauveur et la Conservation des Monuments Historiques de Banat, qui a activé autour de la Commission Centrale de Vienne.

À suivre des actions soutenues de personnalités marquantes de la vie publique et stientifiques de Banat comme : Zsigmond (Sigismund) Ormós.), Atanasie Raț, Anton Marx: á Timișoara a été constitué la Société d' Histoire et d'Archéologie (1872), devenue en 1882 la Société Museale d' Histoire et d'Archéologie.

Le final d'article presente l'activité (expositions, donations et publications) et le rol notable de Zsigmond Ormós et, surtout, de István (Ștefan) Berkeszi.